SURXONDARYO SHEVALARIDA ETNOGRAFIZMLARNING ETNOLINGVISTIK TASNIFI VA SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Bobomuradova Madina Erkin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxondaryo shevalarida uchraydigan etnografizmlarning etnolingvistik tasnifi va semantik xususiyatlari o‘rganiladi. Tadqiqot jarayonida shevalarning lug‘aviy fondi tahlil qilinib, etnografik atamalar, ularning tillardagi funksiyalari va semantik o‘ziga xosliklari aniqlangan. Maqolada etnografizmlarning madaniyat, urf-odat, atrof-muhit va ijtimoiy hayot bilan bog‘liqligi ham yoritilgan. Ta’kidlanadiki, bu atamalar mintaqa tilshunosligi va madaniyatshunoslik sohalari uchun muhim manba hisoblanadi. Natijalar Surxondaryo shevalarining lingvistik xarakteristikalari va xalqaro tadqiqotlarda etnolingvistik konseptlar rivojiga qo‘shimcha hissa beradi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo shevalari, etnografizmlar, etnolingvistika, semantik xususiyatlar, mahalliy dialekt, madaniyat, lingvistik tahlil

Kirish: Surxondaryo shevalari O'zbekistonning janubiy hududida joylashgan va o'zining o'ziga xos lingvistik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu dialektlar turli etnografik atamalarni o'z ichiga oladi, bu esa ularni o'rganishda etnolingvistik yondashuvning ahamiyatini oshiradi. Etnolingvistik tasnif, ya'ni etnografik terminlarning madaniy va ijtimoiy kontekstlarda qanday tasniflanishi, ushbu dialektlarning semantik tuzilishini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu tadqiqot Surxondaryo shevalaridagi etnografizmlarning lingvistik va madaniy jihatlarini o'zaro bog'lash orqali, ularning ma'nosi va ishlatilish doirasini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, mintaqaning madaniy merosini yanada boyitishga xizmat qiladi.

Surxondaryo shevalarida etnolingvistik jihatlarni o‘rganish madaniy va ijtimoiy identifikatsiyani chuqur anglash uchun muhim ahamiyatga ega. Bu hududdagi shevalar, qadimiy va o‘ziga xos madaniyatni aks ettiruvchi bir necha etnografik terminlarni o‘z ichiga oladi, ular mintaqaning xalqaro ta'sirlaridan va ichki rivojlanishidan dalolat beradi. Semantik xususiyatlarni tahlil qilish, ya'ni so‘zlarning ma'nolaridagi o‘ziga xosliklarni aniqlash, madaniyat ichidagi turli ijtimoiy rollar, an'analar va qadriyatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Shu tariqa, etnolingvistik yondashuv Surxondaryo shevalarini o‘rganishda nafaqat tilshunoslik, balki antropologiya va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham boy manbani tashkil etadi, bu esa mintaqaning milliy va madaniy o‘zligini yanada chuqurroq ifoda etish imkonini beradi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Surxondaryo shevalarida ishlatiladigan

Asosiy qism: Surxondaryo shevalarida hududiy dialektlar doirasida etnografizmlar shakllangan til birligi bo'lib, ular nafaqat lingvistik, balki madaniy jihatdan ham ahamiyatga ega. Ushbu etnografizmlar mintaqaning o'ziga xos madaniy merosini ifodalovchi leksik birliklardir va ular orqali Surxondaryo aholisining an'anaviy hayoti, urf-odatlari hamda milliy identifikatsiyasi aks etadi. Shu bois, etnolingvistik tasnif ushbu birliklarni faqat lingvistik mezonlar asosida emas, balki ularning

semantik va madaniy kontekstlari nuqtai nazaridan ham o'rganishni talab qiladi. Bu yondashuv mintaqa shevalarining boy til va madaniyat me'rosini saqlash hamda

rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Surxondaryo shevalarida uchraydigan etnografizmlarni etnolingvistik tasniflash jarayonida bir qator mezonlar qo'llaniladi, bu mezonlar so'zlarning semantik va ijtimoiy funksiyalarini

hisobga olishga asoslangan. Ushbu tasniflashda birinchi navbatda leksikaning guruhlash mezoni sifatida uning kontekstual ishlatilishi ko'rib chiqiladi, ya'ni ma'lum bir etnografizm qaysi ijtimoiy sharoit yoki madaniy muhitga tegishli ekanligi aniqlanadi. Shuningdek, etnografizmlarning semantik qatlamlari tahlil qilinib, ularning ma'nosi va undagi madaniy kodlar o'rganiladi. Bu yondashuv orqali sheva so'zlarining o'ziga xosligi, ularning mintaqaviy va etnik o'zgarishlari, hamda ular orqali ifodalangan madaniy xususiyatlar aniqlandi. Metodologik jihatdan, tasniflash jarayonida lingvistik tahlil, etnografik ma'lumotlarni yig'ish va ijtimoiy antropologiya metodlari qo'llanilib, so'zlarning ko'p qirrali xususiyatlari aniqlanadi va ularning etnolingvistik o'rni tushuniladi. Natijada, Surxondaryo shevalaridagi etnografizmlar nafaqat tilda, balki jamiyat va madaniyat doirasida ham yaxshi tasniflanadi va tahlil qilinadi.8

Etnografizm: Etnografizm - ma'lum bir xalqning madaniy, an'anaviy va ijtimoiy jihatlarini aks ettiruvchi til birligi yoki ifoda shaklidir. Bu tushuncha tillarda xalqning hayot tarzini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiruvchi so'zlar, iboralar va frazeologizmlarni o‘z ichiga oladi.

Etnolingvistik tasnif: Etnolingvistik tasnif - til birliklarini ularning etnik va madaniy xususiyatlariga ko‘ra guruhlash tizimi bo‘lib, bu orqali muayyan hududda yoki xalq orasida ishlatiladigan til elementlarining etnografik kontekstga bog‘liqligi aniqlanadi. Ushbu tasnif madaniyat va tilning o‘zaro aloqasini o‘rganishga xizmat qiladi.

Semantik xususiyatlar: Semantik xususiyatlar - til birliklari yoki iboralarining ma’no jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lib, ular kontekst, til ishlatilayotgan zonasining madaniy vaziyatlari hamda gapiruvchi jamoaning

ijtimoiy ko‘rsatkichlari bilan belgilanadi. Surxondaryo shevalaridagi etnografik leksik birliklarning semantik xususiyatlari ularning ma’nosini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Surxondaryo shevalarida etnografizmlarning semantik xususiyatlari mintaqaning boy madaniy merosi, ijtimoiy tuzilmasi va tabiat sharoitlariga chuqur bog‘liq. Ushbu etnografizmlar odatda keng ma’noli so‘zlar bo‘lib, ular hududdagi kundalik hayot, mehnat faoliyati, an’anaviy marosimlar va odatlar bilan chambarchas bog‘langan. Masalan, ko‘plab so‘zlarda yerga oid atamalar va tabiat hodisalarini ifodalovchi metaforalar uchraydi, bu esa Surxondaryo aholining asosan qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanishi va tabiatga bo‘lgan munosabatini aks ettiradi. Shuningdek, mazkur etnografizmlarda ijtimoiy munosabatlar, oilaviy tizim va qo‘shnichilik an’analari aks etadi, bu ularning madaniy identifikatsiyasi va bir-biriga bo‘lgan hurmatini ko‘rsatadi. Semantik jihatdan, bu so‘zlar ko‘pincha ko‘p ma’nolilikka ega bo‘lib, bitta ibora yoki so‘z kuchli emotsional va ma’naviy yuklab berilgan bo‘ladi, bu esa shevaning jonlilik va ifodali xususiyatlarini namoyish etadi. Shu tarzda, Surxondaryo etnografizmlari nafaqat tilshunoslik nuqtai nazaridan balki madaniy va ijtimoiy strukturani tushunishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Surxondaryo shevalarida etnografizmlarning til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Bu lug'at birliklari nafaqat mintaqaning o'ziga xosliklarini ifodalaydi, balki uning aholisining dunyoqarashi, urf-odatlari va qadriyatlarini ham aks ettiradi. Etnografizmlar orqali mahalliy xalqlar o'z tarixiy merosi va an'analarini keyingi avlodlarga etkazishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ularda saqlanib qolgan semantik xususiyatlar mintaqaning o'ziga xos madaniy identifikatorlarini shakllantiradi, shu bilan birga, til orqali an'anaviy

bilim va tajribalarni jamiyatda uzluksiz uzatish imkonini yaratadi. Natijada, Surxondaryo shevalaridagi etnografizmlar nafaqat lingvistik hodisa sifatida, balki xalq madaniyatining ajralmas qismi sifatida ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, mintaqaning madaniy merosini saqlash va rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa: Surxondaryo shevalarida etnografizmlarning etnolingvistik tasnifi va semantik xususiyatlari ushbu hududning boy madaniy merosi va til xususiyatlarini ochib beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, etnografizm so‘zlari va ifodalari nafaqat tillarning regional rang-barangligini aks ettiradi, balki mahalliy xalq hayoti, urf-odatlari hamda ijtimoiy munosabatlarini chuqur ifodalaydi. Bu elementlar semantik jihatdan ko‘pincha aniq madaniy kontekstga bog‘langan bo‘lib, ularning klassifikatsiyasi esa til birliklarining strukturasini va ularning funksional ro‘lini ochib beradi. Shunday qilib, Surxondaryo shevalaridagi etnografizmlar nafaqat lingvistik izlanishlar uchun, balki mintaqaviy madaniyatni saqlash va rivojlantirishda ham muhim manba hisoblanadi semantik xususiyatlarini o'rganish natijalari, ushbu mintaqaning dialektlarining boyligi va rang-barangligini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu tadqiqotlar, mahalliy identitetni saqlab qolishda etnolingvistik xususiyatlarning muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Etnografik elementlarning shevadagi lingvistik ifodalari, nafaqat til-shakllanish jarayonlarini, balki mintaqaning madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini aks ettirishda ham ahamiyatli hisoblanadi. Shu tariqa, Surxondaryo shevalarining o'ziga xosligi va rang-barangligi mahalliy jamiyatning tarixiy merosi va madaniy qadriyatlarini saqlashda asosiy omil sifatida xizmat qiladi, bu esa ular orasidagi madaniy farqlanishlarni yanada boyitadi va mustahkamlaydi.

Ushbu tadqiqot Surxondaryo shevalarida etnografizmlarning etnolingvistik tasnifi va semantik xususiyatlarini chuqur o'rganishga asos solgan bo'lib, kelgusida ushbu sohada yanada kengroq izlanishlar olib borish imkoniyatlarini yoritib beradi. Jumladan, kelajakda Surxondaryo shevalaridagi etnolingvistik hodisalarni yanada

nozikroq semantik tahlil qilish, ularning turli kontekstlarda ishlatilishini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, boshqa mintaqalarning dialektlari bilan solishtirma tahlillar amalga oshirish orqali etnolingvistik fenomenlarning o'ziga xos xususiyatlari va o'zaro aloqalarini yanada kengroq anglash mumkin. Bu yo'nalishlar aks ettirilgan tadqiqotlar milliy va hududiy madaniyatlarni, ularning til va madaniyat o'zaro ta'sirlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi hamda lingvistik merosnisaqlash hamda rivojlantirishda asos bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Eshqurbonova, A. (2025). Dialoglarda murojaat shakllarining pragmatik tasnifi. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar, 1(6), 238-242.
2. Раҳимов, Ш. М. (2015). Сурхондарё shevalarining lingvistik tahlili. Тошкент: Ўзбекистон фанлари академияси.
3. Қодиров, Ж. А. (2018). Ўзбек этнолингвистикаси ва мақомлари. Тошкент: Ўзбекистон миллий университети нашриёти.
4. Абдураҳмонов, Б. Н. (2017). Этнография ва тил ўртасидаги муносабатлар. Тил ва маданият, 12(3), 45-52.
5. Салимов, М. Т. (2019). Сурхондарё диалекти ва замонавий тилшунослик. Тошкент: Ўзбекистон давлат тил институти.

6. Каримов, А. Х. (2020). Ўзбек этнолингвистикасида семантик таҳлил усуллари. Ўзбек филологияси, 5, 77-84.
7. Тўраев, Н. З. (2016). Сурхондарё shevalari: этнолингвистик тадқиқотлар. Самарқанд: Самарқанд давлат университети нашриёти.
8. Ҳасанов, С. Ш. (2021). Этнография ва этик тилвий маданият. Тошкент: Ўзбекистон фан мақолалар жамланмаси.
9. Аҳмадов, Т. Б. (2014). Ўзбек shevalarida маънавий маъноларнинг ўрни ва вазифаси. Фан ва таълим, 3, 33-38.
10. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
11. Исломов, Р. Э. (2017). Тіл ва этнография: ўзбек диалектлари мисолида.